

Škola kao izvor podrške učeniku i njegovoj obitelji u situacijama razvoda braka

---

Burzić Štefekov, Nina

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:083814>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA**

Nina Burzić Štefekov

**ŠKOLA KAO IZVOR PODRŠKE UČENIKU I NJEGOVOJ
OBITELJI U SITUACIJAMA RAZVODA BRAKA**

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: prof.dr.sc. Gordana Berc

Zagreb, 2023.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. ŠKOLA KAO ODGOJNO-OBRAZOVNA INSTITUCIJA.....	3
2.1.Osnovnoškolsko obrazovanje.....	4
2.2.Srednjoškolsko obrazovanje.....	7
3. RODITELJI I OSTVARIVANJE NJIHOVE RODITELJSKE ULOGE	8
3.1.Suradnja roditelja i škole.....	10
4. RAZVOD BRAKA RODITELJA – DEFINICIJA I POJAM.....	14
4.1. Psihosocijalne posljedice razvoda braka na dijete i njegov školski uspjeh	16
5. ŠKOLA KAO IZVOR PODRŠKE DJECI ČIJI SU RODITELJI RAZVEDENI ILI U POSTUPKU RAZVODA BRAKA	19
6. PROGRAMI LOKALNE ZAJEDNICE ZA POMOĆ DJECI RAZVEDENIH RODITELJA	23
7. ZAKLJUČAK.....	27
8. LITERATURA.....	29

Škola kao izvor podrške učeniku i njegovoj obitelji u situacijama razvoda braka

Sažetak:

Rad se bavi temom kako škola može biti izvor podrške učenicima i njihovim obiteljima kada se pojavi određeni obiteljski problem, a konkretnije u ovom radu fokus će biti na tome kako se može konkretno pomoći djeci koja doživljavaju posljedice razvoda braka vlastitih roditelja. Razvod braka smatra se vrlo stresnim i traumatičnim događajem za dijete te prema podacima utječe na ponašanje djeteta, njegovo psihičko zdravlje, uzrokuje slabiji akademski uspjeh te uzrokuje određene psihosocijalne posljedice. U radu će biti prikazan zakonodavni okvir sustava odgoja i obrazovanja u Hrvatskoj, načela i ciljevi odgoja i obrazovanja te kako se u osnovnim i srednjim školama izvršava odgojno obrazovna funkcija za same učenike. Biti će opisan postupak razvoda braka i koje su posljedice na dijete. Unutar školskog sustava, učitelji i stručni suradnici su djelatnici koji predstavljavaju izravan izvor podrške učenicima razvedenih roditelja. U radu biti će objašnjeni načini kako sami učitelji i stručni suradnici mogu pomoći djeci te svrha socijalnog radnika u školi koji je prijeko potreban, a u Hrvatskoj ih ima nekolicina koji rade u školama. Kako bi učitelji pružili potporu samoj djeci od ključne je važnosti i sama suradnja koju imaju s roditeljima o čemu će također biti riječ. Za kraj, biti će navedeni neki od programa i projekata koji se pružaju unutar lokalne zajednice učenicima i njihovim roditeljima radi lakše prilagodbe na razvod braka i pospješivanju roditeljskih sposobnosti. Osim izravne podrške koju učitelji i stručni suradnici unutar škole mogu pružati, oni mogu i uputiti obitelj na neke od tih navedenih lokalnih programa.

Ključne riječi: škola, učitelji, suradnja roditelja i škole, razvod braka, posljedice razvoda braka

School as a source of support for the child and his family in situations of divorce

Abstract:

This work deals with how the school can be a source of support for students and their families when a particular family problem arises and more specifically in this work, the focus will be on how children who experience the consequences of divorce of their own parents can be specifically helped. Divorce is considered a very stressful and traumatic event for a child and according to the data it affects the child's behavior, his or her mental health, causes weaker academic success and causes certain psychosocial consequences. The work will show the legislative framework of the education system in Croatia, the principles and goals of education and how the educational function for students is performed in primary and secondary schools. The divorce procedure will be described and what are the consequences for the child. Within the school system, teachers and professional associates are employees who represent a direct source of support for divorced parent students. The paper will explain how teachers and professionals in school themselves can help children and the purpose of a social worker in a school who is desperately needed, but there are a few in Croatia who work in schools. In order for teachers to provide support to children themselves, the very cooperation they have with their parents is crucial, which will also be discussed. Finally, some of the programs and projects provided within the local community to students and their parents will be listed to facilitate adjustment to divorce and foster parental skills. In addition to the direct support that teachers and professionals within the school can provide, they can also refer the family to some of these listed local programs.

Keywords: *school, teachers, parent-school cooperation, divorce, consequences of divorce*

Izjava o izvornosti

Ja, Nina Burzić Štefekov

Pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Nina Burzić Štefekov

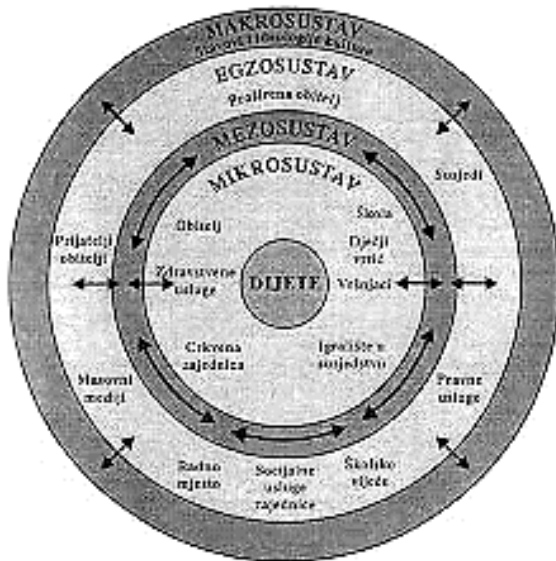
Datum:29.08.2023.

1. UVOD

Primarna socijalizacija svakog djeteta prvo se odvija unutar same obitelji i obiteljskog okruženja. Za socijalni razvoj samog djeteta obitelj je od ključnog značaja te dijete u obiteljskom okruženju može zadovoljiti vlastite razvojne potrebe. Obitelj predstavlja ključno mjesto za razvoj djeteta u prve tri godine života, gdje savladava osnovne vještine hodanja, govora i mišljenja te je iz tog razloga uključenost samih roditelja u odrastanje djeteta i stvaranje ugodne obiteljske okoline ključno za razvoj svakog djeteta (Rosić i Zloković, 2002., prema Valjan-Vukić, 2009). Nakon same obitelji, škola predstavlja mjesto gdje se učenik odgaja i gdje mu se omogućava da razvije svoju cjelovitu ličnost. Škola predstavlja za samog učenika „stvaralačku, humanu i socijalnu zajednicu“ (Previšić, 1999., prema Valjan-Vukić, 2009.:178) te predstavlja mjesto za razvoj osobnosti i ličnosti mladog čovjeka te za njegovu socijalizaciju.

U vezi s time, značaj i ulogu obitelji i škole za razvoj djeteta opisani su unutar teorije ekološkog sustava (Weiss i dr., 2005., prema Kosić, 2009). U okviru teorije ekološkog sustava središnje mjesto unutar samog sustava zauzima dijete, na njega se nadovezuje mikrosustav koji uključuje upravo roditelje i učitelje, zatim slijedi mezosustav koji uključuje školu, susjedstvo, zajednicu; egzosustav koji uključuje daljnje članove obitelji i makrosustav koji se odnosi na kulturne, vjerske vrijednosti i vjerovanja. Iz toga može se iščitati važnost mikrosustava za razvoj djeteta, jer upravo o mikrosustavu (o roditeljima i učiteljima) ovisi kako će se dijete kasnije vlastitim vrijednostima, uvjerenjima, obrazovanju implementirati se u ostale sustave. Na prikazanoj slici 1. može se vidjeti shematski prikaz Bronfenbrennerovog modela okoline koji je prethodno objašnjen.

Slika 1. Bronfenbrennerov model okoline

Izvor: Eret, 2012: 145.

Ukoliko se dijete suočava s određenim problemima u ponašanju, žrtva je nasilja/zlostavljanja, ima poteškoće u prilagodbi na razvod braka roditelja ili s nekim od drugih problema učitelji i stručna služba škole tj. škola je ta koja može predstavljati vrlo bitan izvor podrške za samo dijete. Kako bi učitelji i stručni suradnici unutar same škole i mogli adekvatno pružiti podršku i pomoć samim učenicima bitno je da postoji kvalitetan partnerski odnos i suradnja između roditelja i učitelja i stručnih suradnika u školi kako bi se pomoglo djetetu i djelovalo u skladu s njegovom dobrobiti.

2. ŠKOLA KAO ODGOJNO-OBRAZOVNA INSTITUCIJA

Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19, 64/20, 151/22) uređuje se djelatnost osnovnog i srednjeg odgoja i obrazovanja u javnim ustanovama.

Prema članku 1 Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 151/22) javnim ustanovama koje obavljaju djelatnosti odgoja i obrazovanja smatraju se osnovne škole, srednje škole, učenički domovi i ostale javne ustanove. Osnovno obrazovanje u osnovnim školama čini opće obrazovanje te ostale oblike obrazovanja djece i mladih. Srednje obrazovanje u srednjim školama i učeničkim domovima obuhvaća također opće obrazovanje i različite vrste i oblike obrazovanja, usavršavanja i osposobljavanja.

Ciljevi odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama definirani unutar Zakona o odgoju i obrazovanja u osnovnoj i srednjoj školi članka 4 (NN 151/22) su da se osigura sustavan način poučavanja učenika, da se potiče i pospješuje njihov intelektualni, moralni, društveni, duhovni, tjelesni i estetski razvoj u skladu s njihovim sposobnostima i sklonostima.

Cilj odgoja i obrazovanja u školskim ustanovama je također da učenici razviju svijest o svojoj nacionalnoj pripadnosti za očuvanje povijesno-kulturne baštine i svog nacionalnog identiteta. Učenici se trebaju odgajati i obrazovati u skladu s ljudskim pravima i pravima djece, općim kulturnim i civilizacijskim vrijednostima te ih je potrebno pripremiti na život u multikulturalnom svijetu. Cilj je osposobiti učenike za cjeloživotno učenje te im omogućiti stjecanje temeljnih i stručnih kompetencija s kojima će moći živjeti u promjenjivom svijetu zadanom zahtjevima tržišnog gospodarstva, znanstvenih spoznaja i postignuća te suvremeno informacijsko-komunikacijskih tehnologija.

Unutar članka 4 (NN 151/22) navodi se da postoje 10 načela odgoja i obrazovanja osnovnog i srednjeg obrazovanja; osnovnoškolski odgoj i obrazovanje obavezan je za sve učenike u Hrvatskoj, odgoj i obrazovanje za sve učenike temelji se na načelu jednakosti

obrazovnih šansi prema njihovim sposobnostima te se temelji na visokoj kvaliteti obrazovanja i usavršavanja svih nositelja odgojno-obrazovne djelatnosti kao što su: učitelji, stručni suradnici, nastavnici, ravnatelji i ostali radnici. Kako bi se postigao najkvalitetniji nacionalni pedagoški i obrazovni standard djelovanje u školskoj ustanovi temelji se na vrednovanju svih odrednica odgojno-obrazovnog i školskog rada i samovrednovanju neposrednih i posrednih nositelja odgojno obrazovne djelatnosti u samoj školi. Sama odgojno-obrazovna djelatnost u školi temelji se na autonomiji planiranja i organizacije te slobodi metodičkog i pedagoškog rada. Za vertikalnu i horizontalnu prohodnost unutar samog sustava odgoja obrazovanja ključ je osnovno obrazovanje, te je pravo svakog djeteta pravo na obrazovanje (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, NN 151/22).

Uz to je zadaća školskog sustava je da bude neutralan i uravnotežen te da omogući djetetu dotok informacija ili sadržaja koji se temelje na suvremenim znanstvenim i obrazovnim standardima te da se te informacije prenose objektivno, kritički i pluralistički. Obrazovanje u školskim ustanovama temelji se na decentralizaciji te partnerstvu svih odgojno-obrazovnih čimbenika na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Te načelo odgoja i obrazovanja je promicanje odgojnih vrijednosti (Zakon o odgoju i obrazovanju, NN 151/22). Odgoj i obrazovanje u školskim ustanovama temelji se na nacionalnom kurikulumu, nastavnom planu i programu i školskom kurikulumu (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, NN 151/22).

2.1. Osnovnoškolsko obrazovanje

Iako trenutno nije na snazi u sljedećem dijelu biti će prikazane neke odredbe Zakona o osnovnom školstvu (NN 69/03) koje su relevantne za prikaz osnovnoškolskog obrazovanja u Hrvatskoj. Osnovna škola je javna ustanova koju mogu osnovati Republika Hrvatska, jedinice lokalne i područne samouprave i druge pravne i fizičke osobe. Ona se ne može osnovati radi stjecanja određene dobiti, njezina djelatnost opisana je unutar

Zakona o osnovnom školstvu (NN 69/03). Svrha osnovne škole je da samom djetetu tj. učeniku omogući određeno znanje, pojmove, umijeće te da učenik izgradi određene stavove i navike kako bi se mogao dalje školovati ili razviti ono što mu je potrebno za nastavak života. Osnovna škola je obvezna za svu djecu te traje od najčešće 6. godine života do 15. godine, a samo školovanje traje najmanje osam godina (*Zakon o osnovnom školstvu*, NN 69/03).

Osnovno školovanje ostvaruje se prema nastavnom programu i planu ili prema nekim drugim programima i metodama. U pogledu zdravstvene i socijalne skrbi učenika u osnovnim školama; učitelji i stručni suradnici obvezni su brinuti o zdravstvenom stanju učenika i obavještavati odgovarajuće zdravstvene ustanove o tome kao i roditelje tj. skrbnike učenika (*Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, NN 151/22). Isto tako same osnovne škole dužne su s tijelima socijalne skrbi pratiti kada se pojave neki socijalni problemi i teškoće te u skladu s potrebom poduzeti određene mjere kako bi se uklonio uzrok i posljedica tih socijalnih teškoća kod samih učenika (*Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, NN 151/22).

U osnovnoj školi mogu se provoditi redoviti, alternativni, međunarodni programi na jeziku i pismu nacionalnih manjina, umjetnički programi, ostali programi te posebni programi odgoja i obrazovanja za učenike s teškoćama i/ili za darovite učenike. Daroviti učenici i učenici s teškoćama smatraju se učenici s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama te škola prati, uočava i potiče darovite učenike te za njih organizira dodatan rad u skladu s njihovim sklonostima, sposobnostima i interesima (*Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, NN 151/22).

Odgojno-obrazovni rad u osnovnoj školi obavljaju učitelji razredne i predmetne nastave, učitelji edukatori rehabilitatori i stručni suradnici (*Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*, NN 151/22). Stručni suradnici koji su prema prijašnjem *Zakonu o osnovnom školstvu* (NN 69/03) priznati su: pedagog, psiholog, defektolog, zdravstveni radnik, socijalni radnik i knjižničar. Dok u važećeg *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama* (NN 151/22) stručni suradnici u školskoj ustanovi smatraju

se: pedagog, psiholog, knjižničar, stručnjak edukacijsko-rehabilitacijskog profila (edukator rehabilitator, logoped i socijalni pedagog). Dakle u navedenom važećeg Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 151/22) socijalni radnici i zdravstveni radnici nisu priznati kao stručni suradnici u školskim ustanovama.

Učitelji, nastavnici, stručni suradnici i ostali radnici u školama moraju poduzeti sve potrebne mjere za zaštitu prava djeteta ukoliko je došlo do kršenja djetetovih prava - ukoliko se radi o tjelesnom ili duševnom nasilju, zanemarivanju djeteta ili određenom nehajnom ponašanju, spolnoj zloporabi, zlostavljanju, izrabljivanju djeteta; dužni su odmah o tome obavijestiti nadležna tijela socijalne skrbi ili nekom drugom nadležnom tijelu (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama, NN 151/22).

Obveze koje učitelji, nastavnici, stručni suradnici i odgajatelji u školskim ustanovama imaju određene su godišnjim planom i programom rada te su usklađene s nacionalnim kurikulumom, nastavnim planom i programom te školskim kurikulumom. Obveze uključuju neposredni nastavni rad, ostale poslove iz neposrednog nastavnog i odgojno-obrazovnog rada, poslove i aktivnosti iz nastavnog plana i programa i školskog kurikuluma (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama, NN 151/22).

Samim time može se vidjeti kako su i učitelji i stručni suradnici bitni u pružanju pomoći i podršci učenicima koji imaju određeni socijalni problem. Na primjeru ovog završnog rada podrška se pruža onim učenicima koji se nose s teškoćama prilagodbe na razvod braka njihova roditelja ili ukoliko uoče negativne posljedice – u školskom uspjehu ili psihosocijalne posljedice kod učenika.

2.2. Srednjoškolsko obrazovanje

Za prikaz srednjoškolskog obrazovanja biti će prikazane neke odredbe prijašnjeg Zakona o srednjem školstvu (NN 69/03) i trenutnog važećeg Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 151/22).

Srednja škola je javna ustanova koju može osnovati Republika Hrvatska, jedinica područne (regionalne) samouprave) ili neka domaća i strana fizička pravna osoba. Srednjoškolsko obrazovanje omogućava učeniku stjecanje znanja i sposobnosti za nastavak školovanja u pogledu fakulteta ili da učenik postane sposoban za rad. Samo srednjoškolsko obrazovanje ujedinjuje različite vrste odgoja i obrazovanja, usavršavanja učenika i osposobljavanja za određenu profesiju ovisno o srednjoj školi (Zakon o srednjem školstvu, NN 69/03).

Same srednjoškolske ustanove su: srednje škole, učenički domovi i druge javne ustanove. Srednje škole koje postoje u Hrvatskoj su: gimnazije, umjetničke i strukovne škole. Gimnazijski program traje 4 godine te on može biti opći ili specijalizirani te učenik na kraju gimnazije polaže državnu maturu (Zakon o odgoju i obrazovanju, NN 151/22).

U strukovne srednje škole navedene u Zakonu o srednjem školstvu (NN 69/03) spadaju obrtničke, tehničke, industrijske, frizerske srednje škole... Te treća vrsta srednjih škola u Hrvatskoj - umjetničke srednje škole; specificirane u prijašnjem Zakonu o srednjem školstvu (NN 69/03) mogu biti likovne, glazbene, plesne ili neke druge. Strukovne i umjetničke srednje škole traju najmanje četiri godine te završavaju izradom i obranom završnog rada u samoj organizaciji i provedbi škole (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, NN 151/22).

Odgojno-obrazovni rad u srednjim školama obavljaju stručni suradnici i nastavnici, a nastavnici u srednjim školama su nastavnici, strukovni učitelji, odgajatelji i stručni suradnici u nastavi. Sama uloga stručnih suradnika je da obavljaju neposredan odgojno-obrazovni rad s učenicima te da obavljaju stručno-razvojne i koordinacijske poslove (Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi, NN 151/22).

U poslove stručnih suradnika svakako i spada pružanje podrške i pomoći učenicima koji se suočavaju s određenim psihosocijalnim posljedicama razvoda braka njihova roditelja ili nekim drugim obiteljskim problemima, ukoliko ne pružaju izravno podršku njihova uloga dakako može biti i povezivanje djeteta i roditelja s udrugama ili određenim programima u lokalnoj zajednici koji bi im mogli pružiti kvalitetnu podršku ili daljnja suradnja s Zavodom za socijalni rad.

3. RODITELJI I OSTVARIVANJE NJIHOVE RODITELJSKE ULOGE

Roditeljsku skrb svakog roditelja prema Obiteljskom zakonu članka 91 (NN 103/15, 98/19, 47/20, 49/23) uključuje odgovornosti, dužnosti i prava roditelja; kako bi se dijete zaštitilo i da bi se promicala njegova osobna i imovinska prava i čuvala njegova dobrobit. Nijedan roditelj se ne može odreći prava na roditeljsku skrb, a oni su je dužni provoditi u skladu s djetetovim razvojnim potrebama i mogućnostima. Svaki roditelj koji ostvaruje roditeljsku skrb dužan je brinuti o osobnim pravima djeteta koji se odnose na zdravlje, razvoj, njegu i zaštitu, na djetetovo pravo na odgoj i obrazovanje, pravo na ostvarivanje osobnih odnosa i kontakata i određivanje mjesta stanovanja djeteta. Osim zaštite osobnih prava svog djeteta, svaki roditelj je dužan i zastupati ta njegova prava te ima pravo upravljati imovinom djeteta i zastupati njegova imovinska prava (NN 49/23., čl. 92).

U pogledu zaštite zdravlja, razvoja, njege i općenito zaštite djeteta roditelji su dužni brinuti o zdravlju svog djeteta te mu pružiti mogućnost da koristi mjere za očuvanje zdravlja i ozdravljenja. Isto tako, roditelji su odgovorni da čuvaju i njeguju vlastito dijete u skladu s njegovim potrebama te su ga dužni zaštititi od ponižavajućih postupaka i tjelesnog kažnjavanja (Obiteljski zakon, NN 49/23., čl. 93). U pogledu odgoja i obrazovanja vlastitog djeteta svaki roditelj treba brinuti o redovitom i svestranom te ako je moguće o daljnjem obrazovanju vlastitog djeteta te poticati njegove sklonosti i sposobnosti. Odgoj roditelja treba biti prilagođen dobi i zrelosti djeteta te su roditelji dužni poštovati pravo djeteta na slobodu savjesti, vjerskih i drugih uvjerenja (NN 49/23., čl. 94).

Svaki roditelj ima pravo ostvarivati osobni odnos s djetetom osim ako mu je to izričito zabranjeno ili ograničeno sudskom odlukom, posebice onaj roditelj koji ne živi s djetetom ukoliko primjerice dođe do razvoda braka. Roditelj koji stanuje sa svojim djetetom dužan je omogućiti i poticati ostvarivanje osobnog kontakta djeteta s drugim roditeljem, te s osobama koje su djetetu bliske (NN 49/23., čl. 95).

Roditelji mogu samostalno ili zajednički ostvarivati svoju roditeljsku skrb. Pravo svakog roditelja te njihova odgovornost je da zajednički, ravnopravno i sporazumno ostvaruju roditeljsku skrb. Ukoliko primjerice dođe do razvoda braka te roditelji žive odvojeno dužni su svoju roditeljsku skrb urediti zajednički planom o zajedničkoj roditeljskoj skrbi te sva sporna pitanja riješiti sporazumno ukoliko je moguće (NN 49/23., čl. 104). Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi donosi se kada roditelji žive odvojeno, predstavlja pisani sporazum unutar kojeg se uređuju pitanja: mjesta i adrese na kojoj će dijete živjeti, vrijeme koje će provoditi s roditeljima, načini kako će se razmjenjivati informacije za odluke koje su važne za dijete, visina uzdržavanja za dijete za onog roditelja koji ne živi s djetetom te način kako će se rješavati sporna pitanja. Plan o zajedničkoj roditeljskoj skrbi roditelji mogu sastaviti zajednički u postupku obveznog savjetovanja, obiteljske medijacije ili samostalno te su dužni upoznati dijete sa samim planom te mu dati mogućnost da izrazi svoje mišljenje te poštovati njegovo mišljenje. Osim navedenih pitanja koja se moraju urediti, roditelji unutar tog plana o zajedničkoj roditeljskoj skrbi mogu i urediti druga pitanja koji oni prema mišljenju smatraju bitnima za dijete (NN 49/23, čl.106).

Dakle, nevezano uz razvod braka roditelja - roditelji su dužni ostvarivati roditeljsku skrb, brinuti o svome djetetu i ostvarivati osobne kontakte s njima. Ono što se nerijetko događa je to da se roditelji teško dogovaraju oko bitnih odluka vezanih za dijete, dolazi do sukoba između njih što dakako utječe na samo dijete – na njegovo ponašanje i školski uspjeh. Upravo iz tog razloga, vrlo je bitna adekvatna i kvalitetna suradnja između roditelja i škole kako bi se maksimalno pružila podrška djetetu i smanjile negativne posljedice razvoda braka na njega. U sljedećem dijelu biti će upravo rečeno o suradnji roditelja i škole kao važnom elementu.

3.1. Suradnja roditelja i škole

Pojam suradnje općenito prema autorima Gossen i Anderson (1996., Kolak, 2006.) predstavlja proces kojim se među ljudima konstruira novo zajedničko polazište. Suradnja predstavlja mirni način rješavanja sukoba, tj. ona poništava sukob. Dakle, u samom procesu suradnje dionici ulažu zajednički i obostrani trud kako bi ostvarili zajedničku viziju te se pokušava u potpunosti zadovoljiti interes obje strana (Kolak, 2006.).

Prilikom definiranja pojma suradnje roditelja i škole u Hrvatskoj dolazi do određenih nejasnoća i nesporazuma u definiranju (Kolak, 2006.). Suradnja roditelja i škole predstavlja složen i višedimenzionalan proces koji se razvija kroz određene etape. Kako bi se suradnja roditelja i škole adekvatno provela bitno je da se roditelji i učitelji prvo međusobno upoznaju, bitno je da se stvori odnos uzajamnog povjerenja i razumijevanja te da su obje strane spremne na dogovor (Kolak, 2006.). Prema autorici Maleš (1996., Kolak, 2006.) suradnja roditelja i škole predstavlja proces međusobnog informiranja, učenja, savjetovanja, dogovaranja i druženja kako bi se ravnomjerno raspodijelila odgovornost za razvoj djeteta unutar same obitelji, ali i u školi. Vučak (2000., prema Kolak, 2006.) naglašava da je zajednički cilj suradnje roditelja i škole upravo razvoj mladih osoba te da je to moguće uz razvoj demokratske, humane i kvalitetne škole. Stričević (1995., prema Kolak, 2006.) naglašava da se pojam suradnje roditelja i škole mijenjao kako bi se mijenjali i načini za djelotvorniji i učinkovitiji rad s roditeljima.

Prije otprilike 20-30 godina prema autoru Stričeviću (1995., Kolak, 2006.) suradnja s roditeljima se smatrala najsloženijim oblikom suradnje, a najsloženiji dio predstavljalo je upravo uključivanje roditelja u neposredni odgojno-obrazovni proces. Tako su se primjerice prvi eksperimentalni i kompenzacijski programi šezdesetih godina temeljili upravo na informiranju i poučavanju roditelja, dakle više na jednosmjernoj komunikaciji prema samim roditeljima. Maleš (1994., prema Kolak, 2006.) ističe kako suradnja roditelja i škole osim jednosmjerne komunikacije može i predstavljati dvosmjernu komunikaciju. Dvosmjerna komunikacija koja obuhvaća partnersko i zajedničko

djelovanje obiju strana kako bi se razvila djetetova ličnost te takvo aktivno uključivanje roditelja predstavljao je dio suvremenih tendencija za razvoj suradnje roditelja i škole.

Često se umjesto termina suradnja roditelja i škole u dostupnim radovima koristi termin rad s roditeljima koji osim neposredne komunikacije (u živo komunikacija) obuhvaća i posrednu komunikaciju putem e-mail-a ili slično. U suvremenoj pedagoškoj literaturi osim pojma rad s roditeljima koristi se i termin partnerstvo čime se nastoji naglasiti važnost ravnopravne komunikacije, međusobnog dogovaranja i poštovanja (Jones i Ignelzi, 1999., prema Kolak, 2006).

Oblici suradnje roditelja i škole koji prevladavaju u Hrvatskoj orijentirani su na: predavanja na roditeljskim sastancima, komunikacija i povjerenje, materijalno pomaganje od strane roditelja, projekti suradnje, list za roditelje, uključenost roditelja u razredne projekte i spremnost roditelja za suradnjom sa školom (Relja, 2021).

Općenito cilj i svrha suradnje roditelja i škole upravo je razvoj i napredak svakog učenika. Prema Maleš (1994., Kolak, 2006.) zajedničkim partnerskim djelovanjem roditelja i škole potrebno je doprinijeti prema većem zanimanju roditelja za odgoj i njihovu odgojnu funkciju, boljem školskom uspjehu učenika, boljem razumijevanju školskog rada, boljoj komunikaciji i interakciji između učitelja, roditelja i učenika te većoj povezanosti šire društvene zajednice sa školom. Upravo kako bi se ostvarili ciljevi suradnje roditelja i škole potrebno je poštivati određena načela za uspostavu adekvatne suradnje. Prema Becheru (2003., Kolak, 2006.) bitno je realno procijeniti koje su mogućnosti učitelja i koji su dostupni izvori, uskladiti ciljeve, svrhu i aktivnosti suradnje te je bitno primijetiti razlike u roditeljskim sposobnostima. Isto tako, važno je pričati o očekivanjima, ulogama i odgovornostima, uključiti same roditelje u donošenje odluka, biti svjestan mogućih problema, ali i biti pripremljen na to kako ih riješiti. Očekivati optimalnu suradnju te biti svjestan da je za suradnju potrebno vrijeme, energija i trud.

Mnoga znanstvena istraživanja ukazuju na to kako povezanost između škole i obitelji snažno utječe na razvoj dječjeg potencijala te uspjeh djeteta u školi (Hanhan, 1998., prema Kolak, 2006). Utvrđeno je također da dobra suradnja obitelji i škole utječe na bolji školski

uspjeh učenika, manji je broj ponavljača u školi, poboljšava se ponašanje učenika te se učenik osjeća sigurnije. Te istraživanja neupitno pokazuju da na razvoj mladih utječu u podjednakim postotcima (30 %) obitelj, škola i okruženje.

Uključivanje roditelja u obrazovanje učenika može imati pozitivan učinak na motivaciju i dobrobit učenika u školi i na njegov školski uspjeh. Bitno je razgraničiti dva pojma, a to su uključenost roditelja i roditeljsko sudjelovanje (Oostdam i Hooge, 2013). Uključenost roditelja se odnosi na aktivnu ulogu roditelja u odgoju i obrazovanju djeteta, dok se roditeljsko sudjelovanje odnosi na participaciju roditelja u školskim aktivnostima, institucionalnim (npr. vijeće roditelja) i neinstitucionalnim aktivnostima (npr. pomoć u čišćenju škole) (Oostdam i Hooge, 2013). Aktivno roditeljstvo odnosi se na kišobran koncept te obuhvaća tri vrste partnerstva: socijalno, formalno i obrazovno partnerstvo. Socijalno partnerstvo odnosi se na suradnju roditelja i škole s obzirom na sve vrste lokalnih izvanškolskih aktivnosti, formalno partnerstvo se odnosi na uključenost roditelja u sve vrste školskih aktivnosti- dobrovoljna pomoć školi. Te treća vrsta partnerstva obrazovno partnerstvo odnosi se na usmjeravanje i poboljšanje procesa učenja kod djece (Oostdam i Hooge, 2013).

Cilj istraživanja autora Kolaka (2006.) je bio da se utvrde stajališta roditelja učenika osnovne škole prema suradnji s učiteljima i školom. U istraživanju je sudjelovalo 237 roditelja (129 žena i 108 muškaraca) učenika nižih razreda iste osnovne škole. U istraživanju se koristila metoda anketiranja i procjenjivanja, a kao mjerni instrument koristila se anketa i skala procjene (Likertov tip skale). Prema rezultatima istraživanja stajališta roditelja učenika nižih razreda osnovne škole prema suradnji s učiteljima i školom su pretežno (razmjerno) pozitivna. Prema rezultatima odnos roditelja prema suradnji sa školom određen je trima faktorima: faktorom suradnje, faktorom akcije i pomoći te faktorom evaluacije. Uz to postoji i nesklad između odnosa roditelja prema suradnji sa školom i njihove uključenosti u realizaciju očekivane suradnje. Ovo istraživanje obuhvatilo je isključivo gledište i poziciju roditelja na suradnju sa školom, a ne poziciju učitelja i drugih djelatnika škole.

U većini provedenih istraživanja roditelji, učenici i učitelji ističu kako dobra suradnja između roditelja i učitelja pozitivno utječe na učenike, unaprjeđuje školu kao odgojno-obrazovnu ustanovu, pomaže učiteljima i osnažuje obitelj (Epstein, 2001., prema Kosić, 2009).

Dakle, za adekvatan djetetov razvoj u skladu s njegovim sposobnostima i mogućnostima vrlo je važna suradnja i partnerstvo roditelja i učitelja, roditelja koji su spremni učiti o sebi i svome djetetu i učitelja koji će osim uloge nastavnika biti i savjetnik, učenik i pomoć djetetu i roditelju. Kako bi se i postigla takva suradnja važno je da učitelji slušaju roditelje, da s njima komuniciraju svakodnevnim žargonom, da im daju savjete, pruže potporu, razgovaraju s njima, omoguće razvoj roditelja i njihov značaj za sam odgoj djeteta, te da poštuju njihov vrijednosni i religijski sustav (Zimmerman, 1993., prema Kosić, 2009).

Osim adekvatne suradnje roditelja i učitelja, vrlo je važna i dobra suradnja roditelja i stručnih suradnika, primjerice pedagoga (Relja, 2021). Pedagog kao stručni suradnik planira, programira, organizira i sudjeluje u provedbi aktivnosti suradnje. Suradnja pedagoga i roditelja uključuje neposrednu i posrednu suradnju (Relja, 2021). Neposredna suradnja uključuje individualni savjetodavni rad, predavanja na roditeljskim sastancima, pedagoške radionice, školu i tribinu za roditelje. Dok posredna suradnja se odnosi na uključivanje roditelja u školske aktivnosti kao što su: priredbe, školski projekti, nastava i slično (Relja, 2021).

Za stvaranje dobre suradnje roditelja i škole bitno je stvoriti pozitivni identitet škole koji dovodi do većeg povjerenja roditelja u školu te otvaranje škole prema roditelju (Relja, 2021). Uloga pedagoga kao stručnog suradnika u školi u stvaranju pozitivnog identiteta škole je ta da svojim direktnim radom s učiteljima, učenicima i roditeljima utječe na razvoj njihovih komunikacijskih umijeća. Pedagog potiče timski rad i suradnju, radi na svom stručnom usavršavanju i organizira stručno usavršavanje za učitelja te planira i organizira druge aktivnosti škole. S boljom suradnjom roditelja i škole postiže se da roditelji bolje poznaju rad škole, a samim time postaju uključeni i dio obrazovnog procesa (Relja, 2021).

4. RAZVOD BRAKA RODITELJA – DEFINICIJA I POJAM

Razvod braka definira se kao pravna osnova prestanka braka, te prema Obiteljskom zakonu članku 51 (NN 103/15, 98/19, 47/20,49/23) sud će razvesti brak ako oba bračna druga na temelju sporazuma predlažu razvod, ako se utvrdi da su bračni odnosi teško i trajno poremećeni ili ako je od prestanka bračne zajednice protekla godina dana. Sukladno članku 52 Obiteljskog zakona (NN 49/23) bivši bračni drugovi mogu donijeti sporazum o pravnim posljedicama koji se odnose na dijete. Mogu se sporazumjeti oko mjesta stanovanja djeteta, načinu ostvarivanja roditeljske skrbi, ostvarivanju osobnih odnosa s djetetom, uzdržavanju djeteta. No, ako bračni drugovi ne postignu sporazum o prethodno navedenim pitanjima vezanih uz dijete o tome će odlučiti sud po službenoj dužnosti.

Jer upravo stanovanje djeteta, ostvarivanje osobnog kontakta i održavanja odnosa između djeteta i roditelja od izrazite je važnosti te ukoliko nije definirano i nije uređeno u skladu s najboljim interesom i dobrobiti djeteta može kasnije negativno utjecati na psihičko zdravlje djeteta.

Prema Državnom zavodu za statistiku (2020.) u Hrvatskoj je u 2019. godini sklopljeno 19.761 brakova, no 5936 brakova se razvelo pri čemu se može vidjeti kako je stopa razvedenih brakova, što obuhvaća broj razvedenih brakova na 1000 stanovnika, iznosila 1,5 te činjenica kako se svaki treći brak u Hrvatskoj razvodi.

Gledajući broj sklopljenih brakova od 1950. do 2019. godine vidljivi je značajni pad u broju sklopljenih brakova, gdje je 1950.godine bilo sklopljeno 37 995 brakova, a razvedeno 3 137 brakova (Državni zavod za statistiku, 2021). Usporedivši s 2019.godinom kada je bilo manje sklopljenih brakova, a broj razvedenih brakova je porastao; što ukazuje na trend smanjenja sklapanja brakova, ali i sve učestalije razvode braka (Državni zavod za statistiku, 2021) .

Općenito, razvod braka jedan je od vrlo stresnih i traumatskih događaja za svako dijete te prema *Skali socijalne prilagodbe* razvod braka se kao izvor stresa nalazi na drugom mjestu od potencijalnih 43 traumatska događaja (Herbert, 1996., prema Smerić Pecigoš, 2007).

U posljednjih nekoliko desetljeća sam razvod braka između supružnika stavlja važnost na zajedničko roditeljstvo kao bitnu stavku (Schramm i Becher, 2020., prema Majnarić 2022). No, zbog različitih razloga nisu svi bivši partneri u mogućnosti zajednički brinuti za svoju djecu. Te tako prema Marschack (2007., Majnarić, 2022.) postoje tri tipa razvoda braka s obzirom na uspješnost komuniciranja između roditelja i razinu i stupanj konflikta. Prvi tip razvoda braka je prijateljski tip razvoda braka koji se odnosi na prijateljski tip odnosa između bivših partnera te oni zajednički brinu za djecu. Drugi tip razvoda braka je tip poslovnog odnosa gdje su bivši partneri suradnici tj. imaju suradni odnos, bez puno kontakata, ali i bez sukoba, oni surađuju radi dobrobiti zajedničke djece. Te treći tip razvoda prema autoru je visokokonfliktni razvod braka, pri čemu 10-15 % parova počinju doživljavati umjerene do visoke razine sukoba.

Visokokonfliktni razvod je pojam koji ima mnogostruke i različite definicije i objašnjenja. Različite definicije postoje zahvaljujući različitosti teorijskih okvira. Gdje se u nekim definicijama veći fokus daje na pojedinca i njegove crte ličnosti i karakteristike, dok se u nekim drugim definicijama veći fokus daje na ostalim okolinskim faktorima koji mogu pogoršati roditeljske sukobe kao što su neke institucije ili neki drugi sustavi (Majnarić, 2022). No, istraživači su se složili kako je visokokonfliktni razvod onaj razvod gdje su bivši supružnici u neprijateljskim odnosima, međuosobno se okrivljujaju te teško zauzimaju odgovornost za svoju ulogu u sporu (Anderson i sur., 2011., prema Majnarić, 2022).

Zbog činjenice da roditeljski sukobi štete djeci, a ne nužno sam čin razdvajanja roditelja, dakle nevezano uz razvod samo djetetovo prisustvovanje sukobu roditelja dovodi do različitih posljedica. Zbog toga autorice Roja Đapić, Buljan Flander i Galić (2020., prema Majnarić, 2022.) predlažu da se umjesto termina visokokonfliktni razvod braka koristi termin visokokonfliktno roditeljstvo.

Sukladno podacima Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (2021., prema Majnarić, 2022) u 2020. godini provedeno je i okončano 6 701 zahtjeva za

obvezno savjetovanje, a broj roditelja koji ulaze u parnični postupak (pošto nisu postigli sporazum na obiteljskoj medijaciji ili obveznom savjetovanju) je 2 298. Što govori kako prosječno godišnje otprilike 2 000 roditelja ne postigne dogovor u Planu o zajedničkoj roditeljskoj skrbi nakon obveznog savjetovanja ili obiteljske medijacije, a sam parnični postupak uključuje djetetovo prisustvo sukobima vlastitih roditelja. Što upućuje na to kako je otprilike 30 % roditelja u potencijalnom riziku za razvoj visokokonfliktnih razvoda braka. tj visokokonfliktnog roditeljstva (Majnarić, 2022). U sljedećem dijelu biti će navedeno upravo o posljedicama visokokonfliktnih razvoda braka roditelja na njihovu djecu.

4.1. Psihosocijalne posljedice razvoda braka na dijete i njegov školski uspjeh

Sukladno provedenim istraživanjima i postavljenim modelima razvod braka izaziva brojne poteškoće za djecu; u sljedećem dijelu biti će riječ o tome što dovodi do određenih posljedica kod djece te kako razvod braka utječe na školski uspjeh učenika. Što se tiče samih reakcija djeteta na razvod braka i njegovu prilagodbu ona dakako ovisi o dobi i spolu djeteta, prilikom čega djeca mlađeg uzrasta najčešće pokazuju psihosomatske reakcije dok djeca školske dobi nastoje učiniti sve ispravno, ne žele biti nikome na teret te time postaju prilagodljiva i često gube dječju narav tj. brže sazrijevaju (Lüpkes, 2010).

Vezano uz to, Amato (1993.) navodi tri modela tj. tri pristupa koja objašnjavaju uzroke poteškoća do kojih dolazi u razvoju djece razvedenih roditelja, ti modeli su: model odgojnog deficita, model ekonomskih teškoća i model roditeljskih sukoba. Model odgojnog deficita je model koji objašnjava kako će deficit u odgoju djeteta nastati ako je bilo koji roditelj od djeteta odsutan, bio to jedan ili oba dva roditelja. Dakle uzrok samih poteškoća koje će nastati kod djeteta nakon razvoda braka biti će uvjetovan nedovoljnom podrškom i nedovoljnom prisutnošću jednog ili oba roditelja. Sljedeći model koji Amato (1993.) opisuje je model ekonomskih teškoća koji opisuje kako se često nakon razvoda

braka događa to da samohrani roditelj ima niža primanja te često treba više i dulje raditi kako bi stekao dovoljno prihoda. Upravo zbog toga, manje posvećuje pažnju svojem djetetu te provodi manje nadzora nad djetetom zbog svoje odsutnosti što često dovodi do većih problema u ponašanju djeteta. Zadnji model je model roditeljskih sukoba koji govori kako sukobi roditelja prije, tijekom ili nakon razvoda braka tj. djetetovo često prisustvovanje i slušanje sukoba roditelja dovodi do razvoja problema u ponašanju djeteta. Te bolja alternativa za dijete je život s jednim roditeljem bez prisustvovanja sukobima.

Osim tri navedena modela Amato (2000.) opisuje model utjecaja razvoda braka na prilagodbu djeteta u kojem opisuje kako razvod braka uz pomoć medijatora i moderatora utječe na ponašanje i dobrobit djeteta. Medijatori se definiraju kao stresori koji izazivaju niz problema u prilagodbi djeteta na razvod braka; kao što su: smanjena pažnja, sukob roditelja, ekonomski problem te drugi prateći nepovoljni događaji. S druge strane, moderator može djelovati kao zaštitni ili rizični čimbenik ovisno o osobinama djeteta i njegova okruženja. Primjerice moderatori mogu biti: osobine djeteta, osobine roditelja (skrbnika), potpora okruženja (npr. uloga škole).

Školski uspjeh se odnosi na postignuće u odgojno obrazovnom procesu (Mikas, 2012). Osnovni čimbenici koji utječu na sam školski uspjeh učenika su: biološki faktori, osobine učenika te socijalni faktori u koje spadaju obitelj (npr.razvod braka roditelja), škola i društvo vršnjaka (Rečić, 2003., prema Mikas, 2012). Prema Amatu (2000.) djeca razvedenih roditelja imaju niži školski uspjeh tj. akademsko postignuće, imaju određene probleme u ponašanju i emocionalne probleme, imaju nisko samopoštovanje te niže socijalne kompetencije. No prema autorima Sun i Li (2001., Buljan Flander 2013.) povezanost razvoda braka i školskog uspjeha djece razvedenih roditelja ovisi o tome kako je obitelj funkcionirala do samog razvoda.

Na temelju provedene komparativne analize koja se odnosi na europske zemlje i 9 regija SAD-a dobiveni su rezultati koji su ukazali na to da postoji povezanost između razvoda braka roditelja i dobivanja sveučilišne diplome djeteta, tj. završavanje fakulteta (Guetto, Bernardi i Zanasi, 2022). Djeca koja dolaze iz obitelji čiji su roditelji visoko obrazovani

ili imaju visok socioekonomski status razvod braka će više utjecati na njihovo održavanje visokog obrazovanja. Dok kod djece čiji su roditelji nižeg socioekonomskog statusa manja će biti mogućnost da će razvod braka utjecati na njihovo fakultetsko obrazovanje tj. kod njih je povezanost razvoda braka roditelja i stjecanja sveučilišne diplome neznatna (Guetto, Bernardi i Zanasi, 2022).

Isto tako, na temelju populacijskih studija, visokokvalitetnih podataka o dohotku kućanstva, prosječnim ocjenama učenika te razine obrazovanja roditelja autori Nilsen, Breivik, Wold i sur. (2020.) istraživali su povezanost obrazovanja roditelja i školskog uspjeha djeteta nakon razvoda braka na području Norveške. Kao što se i očekivalo; djeca čiji su roditelji razvedeni imali su niži prosjek ocjena od djece čiji roditelji nisu razvedeni. Utvrđena je i unutar Norveške snažna povezanost između školskog uspjeha učenika i razine obrazovanja njihova roditelja (Nilsen, Breivik, Wold i sur., 2020). Potvrdilo se da razvod braka više utječe na školski uspjeh djeteta ukoliko su roditelji više obrazovani, posebice majke s visokim obrazovanjem; iz razloga jer majke moraju balansirati posao i odgoj djeteta te manje vremena imaju za poticanje obrazovanja kod vlastitog djeteta (Nilsen, Breivik, Wold i sur., 2020).

Istraživanja upućuju na to kako upravo nemogućnost komunikacije između roditelja i stupanj sukoba između roditelja dovodi do negativnih posljedica za samo dijete. Prema Amato i Afifi (2006., prema Majnarić, 2022.) djeca koja dolaze iz obitelji visokokonfliktnih razvoda pokazuju depresiju, nisko samopoštovanje, anksioznost, agresiju i ljutnju, niži školski uspjeh, lošiji odnos između roditelja i djeteta. Prema Van Dijk i sur. (2020., Majnarić, 2022.) pozitivno ili negativno roditeljstvo mogu utjecati na prilagodbu djeteta na sam razvod braka. Nedostatci u pozitivnom roditeljstvu koje uključuje odnos roditelja i djeteta koji je dobar i obuhvaća pružanje podrške povezuju se s roditeljskim sukobima, pošto roditeljski sukobi djeluju iscrpljujuće; zbog toga i sami roditelji nemaju dovoljno energije, strpljenja i topline da bi adekvatno brinuli za svoje dijete i zadovoljili njihove emocionalne potrebe. Osim toga, autori Van Dijk i sur. (2020., Majnarić, 2022.) navode kako roditelji koji su često u sukobu često imaju oštrije i

neprijateljske roditeljske strategije što može i dovesti i do samih sukoba na relaciji roditelj – dijete. Isto tako, oni roditelji koji su fizički ili verbalno agresivni jedno prema drugome mogu se isto tako i početi odnositi prema svojoj djeci. Trajni učinak na fizičko i mentalno zdravlje djece kod karakterističnih razvoda braka su upravo ponavljajući, dugotrajni i neprijateljski sudski sporovi (Joyce, 2016., prema Majnarić, 2022).

Nizak školski uspjeh, narušeni obiteljski odnosi, problemi u ponašanju i primjerice različite ovisnosti mogu dovesti i do ispadanja učenika iz sustava obrazovanja (Baturina, Berc i Majdak, 2013). Prema autorima Puljiz i Živčić (2009., Baturina, Berc i Majdak, 2013.) ispadanje učenika iz sustava obrazovanja odnosi se na ispadanje učenika iz obrazovanja ili specifičnih programa za osposobljavanje prije stjecanja svjedodžbe ili dovršetka određene razine obrazovanja. Razlozi koji su doveli do ispadanja iz sustava obrazovanja su vrlo kompleksni, te obuhvaćaju niz osobnih, okolinskih i institucionalnih čimbenika koji se razvijaju kroz određeno vrijeme (Rumberger, 2011.; Baturina, Berc i Majdak, 2013).

5. ŠKOLA KAO IZVOR PODRŠKE DJECI ČIJI SU RODITELJI RAZVEDENI ILI U POSTUPKU RAZVODA BRAKA

Škola predstavlja vrlo bitan i važan izvor podrške za samo dijete prilikom suočavanja s određenim problemima. Učitelji su u redovitom kontaktu s učenicima pa i brže mogu uočiti ukoliko se pojave određene promjene u školskom uspjehu, ponašanju ili slično; oni su na neki način na „prvoj liniji obrane“ uz roditelje (Anderson, 2006).

Stručni suradnici koji rade u školama kao psiholozi, pedagozi, knjižničari i stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskog profila dužni su reagirati kada vide određene promjene kod djeteta, razgovarati s roditeljem i pokušati pružiti pomoć i podršku, savjetovati i slično. Kako bi i što bolje škola pružila podršku djetetu i njegovoj obitelji vrlo je važna dobra suradnja između roditelja i učitelja te roditelja i stručnih suradnika.

Stručni suradnici koji su prijeko potrebni u školama, a u Hrvatskoj ih vrlo malo ima u osnovnim i srednjim školama su upravo socijalni radnici. Školski socijalni rad vrlo je

važan radi pružanja psiho-socijalne pomoći djeci koja u ekonomskom, socijalnom, političkom ili osobnom marginaliziranom položaju. Školski socijalni rad definira se kao specijalizirano područje profesije socijalnog rada (Constable,2006., prema Berc, 2009). Prema NASW (2002., Berc, 2009.) školski socijalni rad se odnosi na djelatnost koja je usmjerena pomaganju učenicima u postizanju školskog uspjeha, koordinaciji i usmjeravanju rada škole, lokalne zajednice i obitelji radi dobrobiti djece i mladih.

Aktivnosti školskog socijalnog radnika mogu se podijeliti na tri razine; prva razina uključuje timski rad gdje socijalni radnik može biti član ili voditelj tima s učiteljima i ostalim školskim osobljem (Žganec, 1996). Druga razina se odnosi na rad u lokalnoj zajednici gdje socijalni radnik potiče ostvarivanje suradnje između institucija, udruga i inicijativa koje se provide u toj istoj lokalnoj zajednici. Te treća razina rada školskog socijalnog radnika odnosi se na rad s obitelji, gdje se upoznavanjem s obiteljskim sustavom učenika dovodi do rješavanja problema učenika i podizanjem kvalitete njegova života (Žganec, 1996). Drugim riječima, školski socijalni radnik pruža pomoć učeniku u snalaženju i uspješnom svladavanju teškoća iz njegove obitelji ili njegove okoline te provodi savjetovanje s učiteljima, roditeljima i školskim osobljem (Žganec, 1996).

S obzirom na porast broja učenika s određenim poremećajima u ponašanju i pojavnost tih poremećaja u što ranijoj dobi bitno je unutar škole i institucija lokalne zajednice primijeniti preventivne programe. Provođenje preventivnih programa je unutar školskog socijalnog rada fokusirano na smanjivanje ili eliminaciju rizičnih uvjeta koji djeluju štetno ili bi mogli djelovati štetno na zdravo odrastanje djece i mladih (NASW, 2002., prema Berc, 2009). Jedan od ključnih zadataka školskog socijalnog rada je upravo provođenje takvih preventivnih programa. Preventivnim programima se može utjecati na smisleno provođenje slobodnog vremena kod djece i mladih što dakako utječe na njihov školski uspjeh, isto tako učenicima se može ponuditi zanimljiv sadržaj koji bi ih odvratilo od rizičnih okolnosti i pomoglo u uspješnijoj socijalizaciji (Berc, 2009). Primjerice, jedan od takvih preventivnih programa je program: Program za kreativno rješavanje problema koji za cilj ima stvoriti sigurno okruženje unutar kojeg bi učenik mogao naučiti kako mirno

rješavati probleme (Berc, 2009). Dakle, socijalni radnik koji radi u školi pomaže učenicima upravo u učenju i socijalizaciji, poveznica je između obitelji, škole i lokalne zajednice te može uputiti učenike u određene ustanove u lokalnoj zajednici ili neke postojeće programe koji bi bili svrsishodni za učenika. Primjerice, dijete koje pokazuje teškoće u prilagodbi na razvod braka roditelja, lošiji školski uspjeh, psihosocijalne posljedice koje je primjerice primijetio učitelj; socijalni radnik je taj koji može uputiti roditelje i učenike u određenu ustanovu ili program koji se provodi u njihovoj lokalnoj zajednici, može prije stupiti u kontakt s Zavodom za socijalnu skrb ukoliko su učitelju potrebne neke informacije o učeniku i obitelji i slično.

Pomoć i podršku koju škola može pružiti; učenicima koji se suočavaju s problemom prilagodbe na razvod braka roditelja ili općenito s nekim obiteljskim problemom; je reaktivna ili proaktivna. Bitno je da učitelji budu suosjećajni prema takvim učenicima te da rade na jačanju njihove otpornosti i njihovih kapaciteta. Proaktivna podrška koju škola može pružiti je da na neki način stvori pravilo i naglasi kako škola radi isključivo za dobrobit djeteta te da će škola raditi isključivo u partnerstvu s oba roditelja, osim ako nije drukčije određeno (primjerice sudskom odlukom) (Swann, 2017). Isto tako bilo bi poželjno unutar tih pravila da se škola obavijesti o promjenama koje nastaju unutar obitelji jer ako su učitelji upoznati s problemima ili određenim promjenama koji nastaju unutar same obitelji (Hornby, 2011., prema Swann, 2017.) lakše će i prepoznati određene znakove na djetetu i samim time brže reagirati.

Učitelj može reaktivno pružiti podršku učeniku aktivnim slušanjem, otvorenom komunikacijom, davanjem pozitivnih komentara i pohvala učeniku te pokazivanjem razumijevanja za učenika i njegovu obiteljsku situaciju. Osim toga učenicima se može pružiti podrška na način da im se omogući da se izraze kroz priče, crtanje ili neke druge kreativne tehnike ili neverbalne znakove (Swann, 2017).

Prema Miller, Ryan & Morrison (1999., Anderson, 2006.) bitno je da učitelji budu upoznati s efektima razvoda braka na dijete i njegovo ponašanje u školi. Prema autorima veoma važne stvari za učenike koji prolaze kroz razvod braka su podržavajuća okolina,

da je škola sigurno mjesto gdje mogu razgovarati o svojim problemima i osjećajima te da uče djecu nekim mehanizmima za bolje suočavanje s razvodom braka roditelja, ili općenito svojim emocijama. Perry (2006., prema Andersson, 2006.) navodi neke savjete za učitelje koji su u svakodnevnom kontaktu u školi s djecom razvedenih roditelja; navodi da je bitno posvetiti se svakome djetetu, no posebice onome djetetu koje prolazi kroz razvod braka roditelja, bitno je da učitelj prati njegov govor, crteže, priče kako bi što bolje razumio samog učenika. Osim toga, učiteljima se savjetuje da puste samog učenika da priča o svojem problemu, dakle da ga se ne forsira na razgovor o toj temi, s druge strane važno je da učitelji znaju zadržati svoje osjećaje koje imaju o razvodu braka za sebe, da ne daju da učenik osjeti njihove osjećaje jer će se možda tada učenik zatvoriti. Te učitelj treba biti svjestan zadirkivanja od strane drugih učenika prema tome učeniku, te pomoći ostalim učenicima da bolje razumiju proces tugovanja kroz koje prolazi taj učenik.

Fletcher (2006., prema Andersson, 2006.) također ističe neke od savjeta za učitelje, a to su: da je važno imati prave razgovore s učenicima, poštovati ih, biti njihov glas (zastupnik), biti jasan i otvoren u komunikaciji, slušati ih i slično. Autorica Beekman (1986., prema Andersson, 2006.) smatra da je bitno dopustiti učenicima njihovu privatnost, poticati ih da diskutiraju i razgovaraju o vlastitim osjećajima, omogućiti im stabilnu okolinu, imati dosljedna očekivanja i rutine. Također autorica naglašava da je važno informirati roditelje o napretku djeteta, potaknuti roditelje da budu direktni, iskreni, podržavajući i čvrsti sa svojom djecom te paziti na rječnik. Autori Leon i Spengler (2006., prema Andersson, 2006.) naglašavaju koja su četiri ključna elementa za dobro partnerstvo škole i obitelji u pogledu boljeg odnosa prema učenicima s poteškoćama vezanih uz razvod braka njihova roditelja, a to su: pristup, atmosfera, akcija i stav. Važno je da učitelji znaju i mogu prilagoditi svoj stav koji imaju prema roditeljima, nevezano uz uključenost ili neuključenost roditelja, na taj način stvoriti će se bolja povezanost između škole i obitelji. Leon i Spengler (2006., prema Andersson, 2006.) ističu kako je najbolje što učitelji mogu je stvoriti atmosferu koja prihvaća sve obitelji, izbjegavati u komunikaciji izraze koji bi mogli biti uvredljivi te da je bitno komunicirati s oba roditelja i uključiti drugog roditelja koji ne živi s djetetom u aktivnosti škole.

Istraživanja su također pokazala kako je upotreba literature koja je povezana s razvodom braka vrlo korisna kod učenika te da se preporučuje literatura koja je povezana s razvodom braka, osjećajima tuge i ljutnje (Andersson, 2006). Kako prema autoru Tu (1999., Andersson, 2006.) učenici na taj način stječu uvid i uče o tome kako su drugi rješavali probleme slične njihovima, kako su se drugi suočavali s osjećajima tuge, ljutnje, straha i nesigurnosti. Ovo su samo neki od načini na koji učitelji izravno unutar škole mogu pomoći i pružiti podršku djeci koja se suočavaju s razvodom braka roditelja, ili općenito nekim obiteljskim problemima.

Može se vidjeti kako škola može biti izvrstan oblik podrške i potpore učenicima prilikom pojave određenih problema, u ponašanju / školskom uspjehu/ prilagodbi na razvod braka. No, ono što je važno je suradnja roditelja i učitelja, njihovo uzajamno povjerenje, djelovanje stručnih suradnika te općenito ono što škola može je usmjeriti obitelj u određenom smjeru kako bi im se pružila što adekvatnija pomoć za njihovo dijete.

6. PROGRAMI LOKALNE ZAJEDNICE ZA POMOĆ DJECI RAZVEDENIH RODITELJA

Unutar same lokalne zajednice postoje brojni programi i projekti kojima se nastoji pružiti podrška djetetu koje prolazi kroz proces razvoda braka vlastitih roditelja ili pružanje potpore i podrške roditeljima u uspješnijem nošenju s razvodom braka, kako raditi na odgoju djeteta i slično.

Jedan od takvih programa provodi upravo Savjetovalište Snaga obitelji unutar Dječje kuće Borovje od 2004. godine (Hrabri telefon, n.d.). Program se odnosi na unaprjeđenje obitelji u cjelini, na poboljšanje roditeljskih kompetencija, poučavanje odgojnim stilovima i slično. Savjetovalište u sklopu tog programa provodi školu za roditelje, tematska predavanja za roditelje te individualno savjetovanje roditelja i djece; otprilike se godišnje uključi 350 korisnika u samo savjetovalište (Hrabri telefon, n.d.). Razlozi dolaska u

savjetovalište su razni, roditelji mogu doći radi dobivanja odgojnih savjeta, ili ukoliko njihovo dijete ima teškoće u učenju, ukoliko njihovo dijete prezentira određene promjene u ponašanju, ili dijete ima određene teškoće u prilagodbi ili psihosocijalne posljedice razvoda braka roditelja. U samom savjetovalištu rade stručnjaci mentalnog zdravlja koji imaju iskustvo u radu s roditeljima, djecom i obiteljima (Hrabri telefon,n.d.).

Projekt BISER – biram surađujuće roditeljstvo je aktualni projekt koji se provodi od 1.9.2022. do 1.9.2023. godine, projekt pruža podršku jednoroditeljskim obiteljima, osobama u procesu razvoda braka, osobama koje će se razvesti ili su se već razvele, samohranim roditeljima te općenito projekt naglašava važnost roditeljske suradnje upravo u samom procesu razvoda braka (Krugovi, n.d.). Sam projekt uključuje suradnju Osnovnih škola: Mladost Zagreb, Vladimira Nazora Daruvar, Vladimira Nazora Virovitica, Centara za socijalnu skrb Zagreb, Daruvar i Virovitica te Udruga Tata i pol i HUM (Hrvatska udruga za medijaciju). Putem ovog projekta pruža se podrška roditeljima posebice zaposlenim roditeljima kako bi im se pomoglo u skrbi za njihovu djecu, te se kroz projekt nastoji potaknuti očeve na veću angažiranost kao roditelja i unutar obitelji (Krugovi, n.d.). Dakle, kroz individualna i partnerska savjetovanja, grupnu podršku, podršku volontera, radionica za djecu, edukacija za roditelje, brošuram „ Biram suradnju" nastojat će se ojačati roditeljske i osobne kapacitete roditelja, potaknuti medijaciju kao mirniji način rješavanja sukoba. Važno je promovirati medijaciju iz razloga jer je medijacija vrlo poželjan i praktičan način rješavanja sukoba koji se fokusiran na budućnost odnosa – što je samim time veoma važno upravo radi djece koja proživljavaju razvod braka vlastitih roditelja (Krugovi, n.d). Dakle, fokus samog projekta je upravo poticanje suradnje između roditelja koja je veliki faktor u dobrom psihosocijalnom funkcioniranju djece, pružanje što bolje podrške roditeljima, povezivanje s drugim roditeljima koji prolaze kroz slično iskustvo, upoznavanje s njihovim pravima, upućivanje na dostupne vidove podrške u zajednici i samim time jačanje i poboljšavanje obiteljskog života i roditeljstva koje za posljedicu ima što veću dobrobit za djecu (Krugovi, n.d).

Odjel poludnevnog boravka u osnovnim školama provodi se više od 30 godina u osnovnim školama na području grada Zagreba i Zagrebačke županije kao vid sekundarne prevencije (Centar Dugave, n.d.). Djeca koja se uključuju u poludnevni boravak su djeca osnovnoškolske dobi koja prikazuju određena rizična obilježja ponašanja i imaju teškoće u socijalnoj prilagodbi, poludnevni boravak predstavlja jedan od oblika rane intervencije (Centar Dugave, n.d.) Dijete koje će se uključiti u poludnevni boravak odlučuje se na temelju odluke o uključenju koju donosi stručni tim koji se sastoji od: odgajatelja, nadležnog socijalnog radnika, pedagoga škole ili drugog stručnog suradnika u školi. Nakon što samo dijete i roditelji pristanu na uslugu, područni ured Zavoda za socijalni rad nakon što razgovara s roditeljima donosi rješenje o početku pružanja usluga poludnevnog boravka u osnovnoj školi. Unutar samog odjela djelatnici pružaju izravnu i kontinuiranu potporu i pomoć učenicima kako bi se uklonili postojeći problemi i kako bi se smanjila mogućnost pojačanja problema (Centar Dugave, n.d.).

Poludnevni boravak uključuje 26 grupa u 20 osnovnih škola, pri čemu se otprilike na odjelu poludnevnog boravka nalaze 380 korisnika. te unutar samog poludnevnog boravka učenici imaju dva obroka, školski pribor, rad sa stručnjacima; 6 sati dnevno radnim danom (Centar Dugave, n.d.). Sam program uključuje raznorazne grupne tehnike, grupne radionice, aktivnosti, cilj ima formiranje grupe, no osim toga uključuje i individualni rad i savjetodavni rad s roditeljima (Centar Dugave, n.d.).

Centar za podršku roditeljstvu „ Rastimo zajedno" osnovan je 2013. godine kako bi se osigurala što veća kvaliteta i razvio Program „ Rastimo zajedno" za roditelje u različitim lokalnim zajednicama diljem Hrvatske te kako bi se razvili tome slični programi (Centar za podršku roditeljstvu, n.d.). Centar za podršku roditeljstvu provodi programe: Rastimo zajedno, Klub očeva, Rastimo zajedno plus, Rastimo zajedno i dalje, Rastimo zajedno u novoj obitelji, Rastimo zajedno i mi, Rastimo zajedno online, Rastimo zajedno mini). Primjerice Program radionica s roditeljima „ Rastimo zajedno i mi" usmjeren je u svojem djelovanju na roditelje i njihovu djecu, cilj je jačati roditeljske kompetencije, doprinijeti

njihovo osobnom rastu i razvoju, te im pružiti podršku i pomoć kako bi što bolje ispunjavali svoje roditeljske odgovornosti (Centar za podršku roditeljstvu, n.d.).

Kao dobar primjer preventivnog programa namijenjen upravo za roditelje koji su u procesu razvoda braka ili su se već razveli je „Škola za razvedene roditelje“. Škola za razvedene roditelje je program koji provodi Dječji Dom „Tić“ Rijeka od 2007. godine dva puta godišnje kao vid psihološke podrške roditeljima (Dječji Dom „Tić“ Rijeka, n.d.). Provodi se kako bi se olakšala prilagodba djeci i roditeljima na nove životne okolnosti, jačale njihove roditeljske kompetencije, osjećaj zadovoljstva te da bi se smanjile otežavajuće okolnosti povezane sa samim razvodom braka (Dječji Dom „Tić“ Rijeka, n.d.). Unutar programa Škole za razvedene roditelje, roditelji se upoznaju s različitim aspektima razvoda braka, kako razvod braka utječe na razvoj njihove djece, kako da prepoznaju i bolje razumiju djetetove reakcije i njihove potrebe u tom periodu. Uče kako razviti roditeljske vještine kako bi što bolje olakšali prilagodbu djeci na razvod braka, kako surađivati s drugim roditeljem i važnost da se dijete viđa i s drugim roditeljem, koje su posljedice promjene roditeljskog stila i slično (Dječji Dom „Tić“ Rijeka, n.d.).

Dakle, ovo su neki od programa i projekata koji se provode u samoj lokalnoj zajednici koji se pružaju djeci razvedenih roditelja, ali i općenito djeci koja imaju određene probleme u ponašanju, ili u školskom uspjehu, ali i samim roditeljima. Jer, pružanjem što kvalitetnije podrške samim roditeljima općenito ili koji su u procesu razvoda braka posljedično i pomažemo djeci jer jačamo njihove potencijale i pozitivne roditeljske kapacitete da bi oni u konačnici što i uspješnije bolje mogli odgovoriti na potrebe vlastitog djeteta.

7. ZAKLJUČAK

Dijete koje prolazi kroz razvod braka vlastitih roditelja nerijetko doživljava određene psihosocijalne posljedice, probleme u ponašanju, promjene u školskom uspjehu tj. ima poteškoće u prilagodbi na razvod braka. Upravo zbog promjene mjesta stanovanja, čestih sukoba roditelja, nedovoljno ostvarivanja osobnih kontakata s roditeljem s kojim ne živi dijete „ispašta“. Obitelj sama po sebi treba pružiti adekvatnu podršku djetetu te sami roditelji trebaju raditi na vlastitom odnosu kako bi dijete što manje doživljavalo negativne posljedice. Škola predstavlja mjesto gdje se te posljedice i otežana prilagodba na razvod braka primjećuje. Kako bi škola adekvatno pružila podršku učenicima koji se suočavaju s tim problemom ili općenito nekim obiteljskim problemom bitna je prvenstveno dobra suradnja između roditelja i škole, tj. roditelja i učitelja i stručnih suradnika. Bitno je graditi odnos suradnje, međusobnog povjerenja i poštovanja kako bi učitelji što kvalitetnije pomogli samim učenicima, no osim učitelja veliku ulogu u pružanju podrške predstavljaju i stručni suradnici koji rade u školi. Primjerice psiholozi i pedagozi su važni u prepoznavanju teškoća s kojima se ti učenici suočavaju te su zaduženi reagirati u skladu sa svojim mogućnostima. Socijalni radnici koji rade u školama u Hrvatskoj (nekolicina njih); iako nisu priznati kao stručni suradnici prema važećem *Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama* (NN 151/22), dakako mogu pružiti izravnu podršku samom djetetu. Socijalni radnici mogu lakše surađivati s mjerodavnim Zavodom za socijalni rad, organizirati određene radionice i grupe unutar škole za djecu razvedenih roditelja i slično. Osim toga, prepoznaje se velika potreba za što većim brojem socijalnih radnika u školama. Unutar same škole, učitelji svojim aktivnim slušanjem, pružanjem razumijevanja i podrške uvelike pomažu djetetu, no osim toga učitelji i stručni suradnici mogu uputiti samo dijete i njegove roditelje u određene programe koji se pružaju unutar lokalne zajednice. Programi lokalne zajednice poput: *Škola za razvedene roditelje*, programi *Rastimo zajedno*, *Poludnevni boravak* kao jedan od ciljeva svojeg djelovanja imaju jačanje roditeljskih kapaciteta i jačanje roditeljske uloge kako bi što bolje mogli zadovoljiti potrebe vlastitog djeteta te mu olakšati to teško razdoblje u životu. Bitno je

stvoriti odnos između obitelji, škole i lokalne zajednice, suradni odnos koji djeluje za jedan cilj- a to je pružanje potpore i podrške djetetu.

POPIS SLIKA

Eret, L. (2012). Odgoj i manipulacija: razmatranje kroz razvojnu teoriju ekoloških sustava. *Metodički ogledi*, 19 (1), 145.

8. LITERATURA:

1. Amato, P. R. (1993). Children's Adjustment to Divorce: Theories, Hypotheses, and Empirical Support. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 1, 23.
2. Amato, P. (2000). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology*, 15, 355-370.
3. Anderson, K. J. (2006). The Effect of Teacher Support on Students from Divorced Families. Master thesis. *New York: State University Of New York*.
4. Berc, G. (2009). Uloga školskog socijalnog rada u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih. U R. Galić i M. Koren Mrazović (ur.), *Prevencija poremećaja u ponašanju – stanje i perspektive* Zagreb. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, 29-39.
5. Baturina, D., Berc, G. i Majdak, M. (2014). Nevidljiv problem – stvarni rizik: ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja. *Revija za socijalnu politiku*, 21 (1), 43-67.
6. Centar Dugave. *Puludnevni boravak*. Posjećeno 05.07.2023 na mrežnoj stranici Centra Dugave: <https://centar-dugave.hr/opcenito/poludnevni-boravak/>.
7. Centar za podršku roditeljstvu. *O nama*. Posjećeno 05.07.2023 na mrežnoj stranici Centra za podršku roditeljstva: <https://www.rastimozajedno.hr/o-nama>.
8. Centar za podršku roditeljstvu. *Rastimo zajedno i mi*. Posjećeno 05.07.2023 na mrežnoj stranici Centra za podršku roditeljstva: <https://www.rastimozajedno.hr/rastimo-zajedno-i-mi/>.
9. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2020). *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.
10. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (2021). *Žene i muškarci u Hrvatskoj 2021*. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.

11. Dječji Dom,, Tić” Rijeka. *Škola za razvedene roditelje – program psihološke podrške razvedenim roditeljima*. Posjećeno 05.07.2023. na mrežnoj stranici Dječjeg Doma „Tić” Rijeka: <http://www.tic-za-djecu.hr/o-nama/preventivna-djelatnost/skola-za-razvedene-roditelje-program-psiholoske-podrske-razvedenim-roditeljima/> .
12. Flander, G. B., Štimac, D., & Špoljar, R. Ć. (2013). Podrška obitelji i prijatelja kao čimbenik prilagodbe djeteta na razvod roditelja. *Klinička psihologija*, 6(1-2), 63-76.
13. Guetto, R., Bernardi, F., & Zanasi, F. (2022). Parental education, divorce, and children’s educational attainment. *Demographic Research*, 46, 65-96.
14. Hrabri telefon. *Savjetovalište „Snaga obitelji”*. Posjećeno 05.07.2023. na mrežnoj stranici Hrabrog telefona: <https://udruga.hrabritelefon.hr/programi/savjetovaliste-snaga-obitelji/> .
15. Kolak, A. (2006). Suradnja roditelja i škole. *Pedagogijska istraživanja*, 3 (2), 123-138.
16. Kosić, A. (2009). RODITELJI I NASTAVNICI-partneri u unapređivanju odgojno-obrazovnog procesa u osnovnoj školi. *Život i Škola*, (22).
17. Krugovi. *BISER – biram surađujuće roditeljstvo*. Preuzeto 05.07.2023. s: <https://krugovi.hr/biser-biram-suradjuce-roditeljstvo/> .
18. Mikas, D. (2012). Utjecaj emocionalnih i ponašajnih problema na školski uspjeh učenika. *Pedagogijska istraživanja*, 9(1/2), 83-99.
19. Majnarić, I. (2022). Obilježja visokokonfliktnih razvoda roditelja s maloljetnom djecom. *Ljetopis socijalnog rada*, 29 (1), 99-123.
20. Nilsen, S. A., Breivik, K., Wold, B., Askeland, K. G., Sivertsen, B., Hysing, M., & Bøe, T. (2020). Divorce and adolescent academic achievement: Heterogeneity in the associations by parental education. *PLoS One*, 15(3), e0229183.

21. Oostdam, R., Hooge, E. (2013). Making the difference with active parenting; forming educational partnerships between parents and schools. *Eur J Psychol Educ* 28, 337–351.
22. Obiteljski zakon. *Narodne novine*, br. (NN) 103/15, 98/19, 47/20, 49/23.
23. Relja, J. (2021). Preuvjeti suradnje roditelja i škole. *Bjelovarski učitelj*, 26 (1-3), 46-62.
24. Smerić Pecigoš, M. (2007). Obitelj nakon razvoda. *Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 13(50), 10-13.
25. Swann, J. (2017). Separation and Divorce in the Primary School: A critical consideration of the nature, incidence and impact on children, and possible school responses, both proactive and reactive. *The STeP Journal: Student Teacher Perspectives*, 4(3), 50-57.
26. Valjan-Vukić, V. (2009). Obitelj i škola–temeljni čimbenici socijalizacije. *Magistra Iadertina*, 4(1), 171-178.
27. Zakon o osnovnom školstvu. *Narodne novine*, br. (NN) 69/2003-819.
28. Zakon o srednjem školstvu. *Narodne novine*, br. (NN) 69/2003-820.
29. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. *Narodne novine*, br. (NN) NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19, 64/20, 151/22.
30. Žganec, N. (1996). Ima li mjesta za socijalne radnike u novoj hrvatskoj školi?. *Ljetopis socijalnog rada*, 3(1), 125-132.